

نفقہ، حق یا حکم؟

نویسنده:

راحله بیدارم

سرشناسه	: بیدارم، راحله، ۱۳۶۴-
عنوان و نام پدیدآور	: نفقه حق یا حکم/نویسنده راحله بیدارم.
مشخصات نشر	: قم: حکیم روز، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۰ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۳۴۸۱-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۵۴.
موضوع	: نفقه (فقه)
موضوع	: Support (Domestic relations law, Islamic)
موضوع	: نفقه -- ایران
موضوع	: Support (Domestic relations) -- Iran
رده بندی کنگره	: ۹/۱۸۹BP
رده بندی دیویی	: ۳۶/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۱۷۸۹۳۲

نفقه، حق یا حکم؟

نویسنده: راحله بیدارم

ناشر: حکیم روز

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۳۴۸۱-۳

تیراژ: ۱۰ نسخه

سال انتشار: ۱۳۹۹

نوبت چاپ: اول

صفحه آرای: ده نمکی

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است

چاپ و نشر: حکیم روز ۰۹۱۹۲۵۱۵۴۲۳

تقدیم به

آسمانی‌ترین مادر، یاس مدینه، ستاره نیلی
دل‌های عاشقان، زهرای مرضیه و تقدیم به
رهپویان ایثار و شهامت زهرایی، مادران لاله پرور
میهن اسلامی مان ایران.

فهرست

پیشگفتار.....	۱۱
مقدمه.....	۱۳
تعریف و تبیین موضوع.....	۱۷
اهمیت این موضوع در چیست؟.....	۱۹
تعریف برخی مفاهیم ضروری.....	۲۱
فصل اول: مبانی، منابع و مفهوم نفقه.....	۲۳
تعریف نفقه زوجه.....	۲۵
الف- تعریف لغوی نفقه زوجه.....	۲۵
ب- تعریف اصطلاحی نفقه.....	۲۷
۲- در قانون مدنی.....	۲۸
ادله وجوب نفقه.....	۲۹
الف- کتاب.....	۲۹
ب- سنت.....	۳۲
ج- اجماع.....	۳۳
اسباب ثبوت نفقه.....	۳۴
الف- زوجیت دائمی.....	۳۴
شرط اول: دائمی بودن عقد.....	۳۴
شرط دوم: تمکین کامل زن.....	۳۵

۳۹	فوائد و نتایج بنابر هر دو قول
۴۱	شرایط وجوب نفقه زوجه
۴۱	معیار و محدوده نفقه زوجه
۴۲	اعطای نفقه با وجود عدم تمکین
۴۲	۱- مباشرت ممنوع
۴۳	۲- مباشرت معذور
۴۳	۳- موانع دیگر
۴۴	ب- قرابت
۴۴	افراد واجب النفقه در قرابت
۴۵	شرایط وجوب نفقه
۴۵	میزان نفقه اقارب
۴۶	تفاوت نفقه زوجه و نفقه اقارب
۵۱	مراتب منفقین (نفقه پردازان)
۵۱	مراتب منفق علیهم (افراد واجب النفقه)
۵۲	امتناع از انفاق
۵۲	تعارض نفقه زن با طلب دولت
۵۵	ج- مالکیت
۵۵	۱- حیوانات
۵۶	۲- نباتات
۵۶	۳- جمادات

فصل دوم: قلمرو مصداقی نفقه ۵۹

الف- موضوعات نفقه زوجه ۶۱

الف- ۱- خوراک ۶۱

الف- ۲- پوشاک ۶۲

الف- ۳- مسکن ۶۳

ادله وجوب خوراک، پوشاک، مسکن ۶۴

الف- ۴- اثاث المنزل ۶۵

الف- ۵- خادم ۶۶

تعیین فرد خادم ۶۷

الف- ۶- هزینه دارو و درمان ۶۷

الف- ۷- هزینه نظافت و حمام ۷۰

الف- ۸- چیزهایی مانند چای، قهوه، تنباکو و ۷۰

الف- ۹- میوه ۷۱

ب- مقادیر نفقه زوجه ۷۱

ب- ۱- معیار نوع و مقادیر نفقه زوجه ۷۱

۱- ملاک حال زوج است ۷۲

۲- ملاک حال زوجین است ۷۲

۳- ملاک حال زوجه است ۷۳

ب- ۲- اختلاف فقها راجع به تعیین مقدار و نوع نفقه در شرع ۷۳

ج- نحوه پرداخت نفقه ۷۸

فصل سوم: ماهیت و آثار نفقه ۸۳

نفقه حق است یا حکم؟ ۸۵

الف- تعریف حق و حکم ۸۵

ب- قابلیت اسقاط و انتقال حق و حکم ۸۷

اعطاء نفقه تملیک است یا امتاع؟ ۸۸

الف- اموالی که انتفاع از آنها موجب نابود شدن آنهاست ۸۹

ب- اموالیکه انتفاع از آنها موجب تلف شدن عین آنها نیست ۹۰

ب- ۱- مسکن و اثاث منزل ۹۰

ب- ۲- لباس ۹۱

ضمانت اجرای نفقه زوجه ۹۳

الف- ضمانت اجرای مدنی در نفقه ۹۴

الف- ۱- امتناع شوهر از پرداخت نفقه ۹۴

الف- ۲- عجز شوهر از پرداخت نفقه ۹۵

ب- ضمانت اجرای مدنی در قانون ۹۷

ب- ۲- امتناع شوهر از پرداخت نفقه ۹۸

ضمانت اجرای کیفری نفقه ۹۹

الف- ضمانت اجرای کیفری در نفقه ۹۹

ب- ضمانت اجرای کیفری در قانون ۹۹

فصل چهارم: سقوط نفقه ۱۰۵

موارد سقوط نفقه زوجه ۱۰۷

الف- نشوز	۱۰۷
الف-۱- نشوز در لغت	۱۰۷
الف-۲- نشوز در شرع	۱۰۸
الف-۳- اقسام نشوز و احکام آن	۱۰۹
الف-۳-۱- نشوز مرد و احکام آن	۱۰۹
الف-۳-۲- نشوز زن و احکام آن	۱۱۰
الف-۴- حکم ناشزه	۱۱۲
حکم ناشزه در قانون مدنی	۱۱۳
ب- ارتداد زوجه	۱۱۷
ج- صغیر بودن زوج یا زوجه	۱۱۸
ج-۱- حکم زوج کبیر و زوجه صغیره	۱۱۸
ج-۲- حکم زوج صغیر و زوجه کبیره	۱۲۰
ج-۳- حکم زوجین صغیر	۱۲۲
د- همخوراک بودن زوجین	۱۲۲
ه- زوجه مریضه	۱۲۳
و- انحلال نکاح	۱۲۴
و-۱- سقوط نفقه در انحلال نکاح	۱۲۵
و-۱-۱- طلاق	۱۲۵
و-۱-۲- فسخ نکاح	۱۲۷
و-۱-۳- وفات	۱۲۷
و-۲- استمرار پرداخت نفقه پس از انحلال نکاح	۱۲۸

و-۲-۱- استمرار پرداخت نفقه پس از طلاق	۱۲۹
و-۲-۲- استمرار پرداخت نفقه پس از فسخ نکاح	۱۳۰
و-۲-۳- استمرار پرداخت نفقه پس از فوت	۱۳۲
نتیجه گیری	۱۳۵
استمرار پرداخت نفقه پس از طلاق	۱۴۱
استمرار پرداخت نفقه پس از فسخ نکاح	۱۴۲
استمرار پرداخت نفقه پس از فوت	۱۴۳
پیشنهادهات	۱۴۴
تحلیل نهایی و سخن پایانی	۱۴۶
فهرست منابع	۱۵۴

پیشگفتار

عقد ازدواج پیامدهای فردی، اجتماعی، اقتصادی و... دارد. از این میان، ابعاد حقوقی نفقه به مثابه یکی از آثار نکاح... که بر پایه منابع فقهی در نظام حقوقی ایران مقرر شده است، جایگاه مهمی داراست. در حقوق ایران و فقه اسلام، مرد مسئول پرداخت نفقه است و در این باره اختلافی میان فقها مشاهده نمی‌شود، لیکن فقها در مباحث فردی در این مورد با یکدیگر اختلاف نظر دارند؛ مباحثی نظیر ادله وجوب نفقه در شرع، اسباب وجوب، موارد سقوط، مقدار و ضمانت اجرای مدنی و کیفری عدم پرداخت نفقه و... این کتاب، کنکاشی است برای ارزیابی پیوند قواعد نفقه زوجه از فقه به حقوق و درک چالش‌های موجود در فرآیند این پیوند و می‌کوشد تا فلسفه‌ی یک طرفه بودن این حق را در نظام فقه امامیه درک کند و بداند آیا مصادیق نفقه از صدر اسلام تا کنون ثابت مانده اند یا خیر؛ و اینکه آیا ضمانت اجرایی تکلیف زوج به تأدیه نفقه به زوجه حمایت مدنی و کیفری بایسته از حقوق مالی و حیثیتی زوجه در حقوق کنونی ایران فراهم آورده است یا خیر؟ در این مسیر ادله نقلی و عقلی به موازات یکدیگر ارائه شده اند تا با روش تطبیقی، جایگاه نفقه در فقه و حقوق مشخص شود تا بتوان راهکارهایی برای تقویت مزایا و حذف معایب یافت. در این تحقیق، مسائل متعددی بررسی شده است. این که ماهیت حقوقی حق زوجه بر نفقه آیا به گونه‌ای است که زن مالک نفقه می‌گردد یا حق انتفاع نسبت

به آن دارد؟ و آیا شرایط استحقاق نفقه در نظام فقهی نفقه چه موقعی است؟ وضعیت فقهی و حقوقی نفقه پس از انحلال عقد نکاح چگونه است؟ آنچه از مطالعه مباحث پیرامون موضوع بر می آید این است که شرع مقدس اسلام به بیشترین مسائل مربوط به حقوق زن توجه نموده است ولی در برخی موارد برای احقاق حقوق زنان جامعه بعضی مواد قانون مدنی ایران باید بازنگری و اصلاح شود.

مقدمه

خانواده از مهمترین عناصر تشکیل دهنده‌ی جامعه است. از این رو ارزش هر قوم و اجتماع، منوط به اهمیت خانواده‌ها است و هرگاه خانواده ضعیف شود یا از بین برود به همان نسبت جامعه حیات و موجودیت خود را از دست خواهد داد. خانواده یک گروه کوچکی از این اجتماع و در عین حال پایه اساسی اجتماع و خود متکی بر ازدواج است.

شرع مقدس اسلام در زمینه‌ی ازدواج و حقوق و تکالیف خانواده‌ها و انفاق، احکامی وضع و دستوراتی صادر نموده است، و در قرآن مجید و کتاب‌های فقهی برای هر کدام از زن و مرد حقوق و تکالیفی مقرر شده است. عقد نکاح بر مبنای احکام اسلام و قوانین موضوعه، حقوقی را به نفع زن ایجاد و شوهر را به انجام تکالیفی مکلف می‌نماید، ولی در مقابل تمام حقوق و مزایایی که زن مسلمان ایرانی از آن بهره مند می‌شود تکالیف او بسیار ناچیز و بطور کلی عقد نکاح نسبت به او بیشتر متمایل به جنبه‌ی ایجاد حق است تا تکلیف.

اما از آنجایی که اغلب در مقابل هر حقی، تکلیفی است، قانونگذار در مقابل حقوقی که به زن داده او را مجبور به انجام تکالیفی نموده است، و با توجه به قانون مدنی ایران تحت عنوان، حقوق و تکالیف زوجین نسبت به یکدیگر، که به صیغه‌ی جمع درآمده ممکن است تصور شود که برای زن تکالیف متعددی پیش بینی شده است ولی در حقیقت زن در برابر تمام حقوقی

که از آن بهره مند می‌شود قطع نظر از تربیت اولاد و تشدید مبانی خانواده و حسن معاشرت به یک تکلیف بیشتر از سایر تکالیف مکلف است که همان اطاعت از زوج می‌باشد برعکس در مورد شوهر که در مقابل تمام تکالیف و وظایف متعدد و سنگینی که بر دوش او گذارده شده قانونگذار فقط با اتکاء به یک عنوان اکتفا کرده و در روابط زوجین ریاست خانواده را از خصایص مرد دانسته است، که چنین عنوانی در عمل متضمن مزایای قابل توجهی نخواهد بود. بلکه اولین اثر آن این است که تمام وظایف و تکالیف و مسئولیت‌های سنگین از بعد اخلاقی و قانونی بر دوش او گذاشته شود.

موضوع سلطه اجتماعی و خانوادگی مرد بر زن که تحت عنوان «الرجال قوامون علی النساء» در اذهان رسوخ یافته مطلق نبوده بلکه این قاعده مقید به حدودی است به این معنی که عنوان استیلای رجال بر نساء به طوری که از متمم این آیه ظاهر است تنها متکی بر فضیلت اجتماعی مرد بر زن نبوده بلکه این قاعده به علت انفاق و عوامل دیگری ثابت شناخته شده است، البته در ازاء انفاقی که در جامعه اسلامی و حقوق موضوعه بر عهده مرد مقرر شده و زن به هیچ وجه در نفقه زوجیت تکلیف و شرکیتی ندارد بالطبع اقتضا می‌کند که تا اندازه‌ای مرد بر زن مستولی باشد، تسلطی اگر چه مشروط.

و در آیه مذکور سلطه‌ی مطلقه‌ی مرد بر زن اصولاً استفاده نمی‌شود بلکه به قاعده اصولی مذکور اگر شرط انفاق از مرد برداشته شود یا زن در انفاق شرکت کند بدون شک این امر در ضعف سلطه‌ی خانوادگی مؤثر خواهد بود. در حقوق اسلامی، حکم و یا قاعده‌ای که مبتنی بر علتی نامعقول و بر

خلاف ناموس طبیعی باشد یافت نمی‌شود و در هر حال تناسب حال ذی حق و مکلف رعایت گردیده است. مثلاً در همین مورد نفقه‌ی زوجه که موضوع این تحقیق است اگر تنها نفقه بر مرد متحمل شده، پس به اقتضای عدالت در قبال این تکلیف مادی، تا درجه‌ای مرد را نسبت به مشی خانوادگی زن مسلط و زن را هم در ازاء استفاده از نفقه و هم از لحاظ مصالح دیگر مجبور به اطاعت شناخته است اما نه تا درجه‌ای که اختیار جابریت به مرد بدهد و به این دلیل در قرآن مکرر توصیه شده «عاشروهن بالمعروف» یعنی مطابق عرف و عادت، حقوق زن تأمین، و با او رفتار شود.

به هر تقدیر در عین ثبوت سلطه‌ی مرد بر زن بر مبنای اصل تساوی حقوق، مرد در زندگی خانوادگی هیچ گاه نمی‌تواند زن را به انجام امری که خارج از تمتع زوجیت باشد مأمور و از او برای خدمتگذاری استفاده نماید. و اما الزاماً زن از متابعت مرد، خود از جهت اخلاقی گرچه تا حدی برگشت آن نیز به جهات مادی بر می‌گردد زیرا تنها مرد متکفل آن است و با توجه به رفتاری‌های خانوادگی که زن را قهراً از شرکت کامل در اجتماع و انجام کارهای مردانه منع نموده است مصلحت اقتضا می‌کند که برای حفظ مصالح اخلاقی تا حدودی زن تابع آرا و عقاید مرد باشد.

به هر تقدیر دین مبین اسلام زن را از مسئولیت‌های مادی مصون داشته و مرد را مسئول نفقه و سکنی زن قرار داده است. در همین راستا به نظر می‌رسد شناخت حقوق خانواده و آگاهی زن از حقوق و تکالیف خود جزء مهمترین

مباحث اجتماعی باشد.

به همین منظور هدف نگارنده از انتخاب این موضوع آشنا نمودن خانواده ایرانی «خاصه طبقه زنان» به مهمترین حقوق و تکالیف خود یعنی انفاق و تمکین بوده است تا جامعه زنان بتوانند بهتر موقعیت اجتماعی خود را درک کنند و برای تشدید و تحکیم مبانی خانواده آماده شوند.

اگر چه این کتاب اثر ناچیزی است ولی ممکن است راه را برای طلاب و دانشجویان علم حقوق و قضات و وکلاء دادگستری و کسانی که دوست دارند در این زمینه آگاهی بیشتر کسب کنند هموار سازد.

لازم به ذکر است که نوشته حاضر از جهات گوناگون نقایص و اشکالاتی دارد. بر خواننده محترم نیز مخفی نماند که با توجه به بضاعت اندکی علمی، ضیق مجال و کمبود منابع، از کوشش لازم در تهیه و تنظیم این مجموعه کوتاهی نگردیده، و به هر تقدیر نگارنده با گوش جان آماده‌ی شنیدن راهکارها و تذکرات سودمند استاد داور در رفع نواقص احتمالی می‌باشد.